

ЁШ БОЛАЛАРНИНГ АДАБИЙ ЎҚИШ ДАРСЛАРИДА ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Аҳинжанова Матлуба

Шайхонтоҳур тумани касб-ҳунар мактаби

Рус тили фани ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақола мактаб ўқувчиларининг ижодий қобилиятларини ривожлантириш муаммосига бағишланган. Мақолада адабий ўқиш дарсларида ижодий қобилиятларни ривожлантириш усуллари ва усуллари муҳокама қилинади. Мақоладаги материалдан бошланғич синф ўқитувчиси, адабиёт ўқитувчиси ёки филология факультети талабаси ишида фойдаланиш мумкин.

Калит сўзлар: ижодий қобилиятларни ривожлантириш, адабий ўқиш, долзарблик, услублар, усуллар, фаоллаштириш.

Ҳозирги вақтда ижодий қобилиятларни ривожлантириш муаммоси жуда долзарбдир. Катта психологик луғатда ижодкорлик "инсоннинг амалий ёки назарий фаолияти, унда янги (ҳеч бўлмаганда фаолият мавзуси учун) натижалар (билимлар, қарорлар, ҳаракат усуллари, моддий маҳсулотлар) пайдо бўлади" деб талқин қилинади. Ижодкорлик ҳам шахсга, ҳам бутун жамиятга катта таъсир кўрсатади. Ижодий фаолият билан шуғулланиб, одам одатдагидан ташқарига чиқади, у ўзининг ақл-заковати даражасини оширади, тафаккур, тасаввур ва бошқа юқори ақлий функцияларни ривожлантиради.

Жамият учун ижодкорлик бундан кам аҳамиятга эга эмас. Ижодий жараён замон кадриятларини акс эттиради ва янги тенденцияларнинг асосини ташкил қилади. Жамият ахборот соҳасида жадал ўзгаришларни бошдан кечирмоқда, фан ва техника ривожланмоқда, одамлар ҳаёти бутунлай ўзгариб бормоқда. Бугунги кунда жамиятга инновацион қарорлар қабул қилиш қобилиятига эга, ижодий фикрловчи, жамиятга фойдали бўлишга тайёр инсонлар керак.

Инсон томонидан яратилган барча маданий кадриятлар ижодий фаолият натижасидир. Ижодкор одамларга талаб юқори ва ҳар доим ўз ижодий салоҳиятини рўёбга чиқариш йўллари топади. Илмий-техника тараққиёти давридаги ҳаёт биздан мослашувчан фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилишда

янгича ёндашувларни талаб қилади. Ҳеч кимга сир эмаски, кўпгина касбларда ижро фаолияти машиналарга ўтади ва инсон ўзининг ижодий қобилиятларини фаоллаштирган ҳолда янгиликларга муносиб жавоб бериши керак, чунки улар ақлнинг муҳим қисмидир. Бинобарин, ижодий салоҳиятни ривожлантириш замонавий мактаб учун энг муҳим вазифадир.

Болаларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантириш учун қуйидаги шарт-шароитларни яратиш керак: қулай психологик муҳит, танлаш эркинлиги, ўқитувчининг бепарво ёрдами ва ҳар қандай фаолиятни мустақил равишда бажаришга урғу. Муҳим омил, шунингдек, агар ўқитувчининг ўзи ижодкорлик учун бегона бўлмаса, у доимо ривожланиб, янги нарсаларни яратса ва муайян муаммони ҳал қилишнинг ўзига хос усулларига интилади. Шу туфайлигина ўқитувчи болаларнинг ижодий шахсини тарбиялашда юксак натижаларга эриша олади, чунки ҳар бир бола у ёки бу даражада ижодий фикрлашга қодир, асосийси ўқитувчи ўз билимига таяниб, ўқувчиларда ўзларининг ижодий имкониятларини тўлақонли ва тўғри ривожлантира олади.

Адабий ўқиш дарслари ижодкорликни ривожлантириш учун жуда яхши. Адабий ўқиш ижодий фаолиятнинг қуйидаги турларини ўз ичига олади: драматизация, оғзаки ижод, иллюстрация. Адабий ўқиш дарслари фақат асарни ўқиш ва матн юзасидан берилган саволларга жавоб бериш билан чекланиб қолмаслиги керак. Улар қизиқарли бўлиши ва талабаларни умумий ўқиш ва ўрганишга ундаши керак. Дарсда сиз турли метод ва усуллардан фойдаланган ҳолда ижодий фаолиятни ташкил қилишингиз мумкин.

Драматизация - бу дарсларда ўқув материалнинг мазмунини саҳналантириш, ролли ўйнаш (роллари нафақат тирик қаҳрамонларга, балки билимнинг исталган соҳасидаги ҳар қандай жонсиз нарсга ва ҳодисаларга ҳам бериш мумкин)" [2].

1. "Тирик расмлар". Бу усулдан 2-3-синфларда адабий ўқиш дарсларида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Техниканинг моҳияти китобдан бир лаҳзани поза ёки маълум бир юз ифодаси ёрдамида суратга олишдир. "Масалан, В.А.нинг ҳикоясини ўқиб чиққандан кейин. Осееванинг "Кўрикчи" фильми болаларга пантомима орқали бош қаҳрамон - ўйнамаган, лекин ўйинчоқларини кўриқлаган болани кўрсатиш учун таклиф этилади;

2. "Интонация ва пластика ёрдамида қаҳрамон чизиғини талаффуз қилиш. Драматизациянинг ушбу шаклини амалга оширишдан олдин қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатларини, ташқи кўринишини, шунингдек, атрофдаги воқелик билан муносабатларини таҳлил қилиш керак. Масалан, Э.

Шиманинг "Жуда зарарли кичитқи ўти" асари билан ишлашда болалар бу ўсимликдан ғазабланган ва ҳеч кимни тинглашни истамайдиган болани кўрсатадилар" [1];

3. Роллар бўйича ўқиш. Ушбу услуб семантик ўқиш техникасини ўзлаштириш ва диққатни ривожлантиришга қаратилган.

4. Спектакль сахнасида рол ижро этиш. Ушбу техникани 3-4 синфларда қўллаш мумкин. Бу нутқни ривожлантиришга ёрдам беради, эмпатия ва актёрлик маҳоратини ривожлантиради.

"Оғзаки ижод" - бу санъат асарлари ва атрофдаги ҳаёт таассуротлари таъсирида юзага келадиган ва оғзаки иншолар, ҳикоялар, эртаклар, шеърлар яратишда намоён бўладиган фаолият" [5].

1. *Эртак ва топшимоқлар ёзиш . Масалан, ўзингизнинг эртакингизни ёзинг ёки мавжуд эртакнинг бошқа охирини ўйлаб топинг.*

2. *"Хат ёзинг". Ушбу услуб болага ўз ҳис-туйғуларини асардаги қаҳрамон ёки бошқа одамнинг ҳис-туйғулари билан боғлашга ёрдам беради. Масалан, севимли эртак қаҳрамонингиз номидан хат ёзинг.*

3. *"Алмаштириш". Ушбу услуб маънони чуқурроқ тушунишга ёрдам беради. Масалан, таниқли эртакларнинг номларини ўзгартиринг.*

4. *Ижодий қайта ҳикоя қилиш. Матнни қайта ҳикоя қилиш, бу ўз қўшимчаларингиз ёки ўзгартиришларингизни ҳам ўз ичига олади.*

Расм (оғзаки ёки график):

"Сўз чизиш" - бу ўзига хос ва жуда мураккаб иш тури бўлиб, у сўзлар ёрдамида расмни аниқ такрорлашни талаб қилади.

1. Эпизод танланади, келажакдаги расмнинг сюжети, унинг асосий элементларининг жойлашиши, ранги умумий нуқтаи назардан муҳокама қилинади, сўнгра ўқитувчи қалам эскизини яратади, сўнгра расмнинг оғзаки тавсифи;

2. Болалар расмни сўзлар билан "чизадилар", сўнгра уни китобдаги тегишли расм билан солиштирадилар" [3].

График иллюстрация - бўёқлар, қаламлар ва аппликациялар ёрдамида расм яратиш.

Шундай қилиб, ҳар бир адабий ўқиш дарсида турли метод ва усуллардан фойдаланган ҳолда ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш мумкин, деган хулосага келиш мумкин. Дарслар янада қизиқарли бўлади, ўрганиш сифати яхшиланади, чунки ижодий қобилиятларни ривожлантириш

юқори ақлий функцияларни ривожлантиришга асосланган. Болаларнинг ўқишга бўлган қизиқиши ортади ва дарсда фаолроқ бўлади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Бошланғич мактабда адабий ўқиш дарсларида драматизация техникасидан фойдаланиш [Электрон ресурс] – Кириш режими: [хттпс://пед-копилка.ру/блогс/ирина-викторовна-прокопенкова/исползованиэ-на-уроках-литературного-чтенижа-приэма-драматизаси.хтмл](https://ped-kopilka.ru/блогс/ирина-викторовна-прокопенкова/исползованиэ-на-уроках-литературного-чтенижа-приэма-драматизаси.хтмл) (кириш санаси: 11/01/2023).
2. Коджаспирова Г.М., Қоджаспиров А.Ю. Педагогик луғат: талабалар учун. юқорироқ ва чоршанба пед. дарслик муассасалар. М.: "Академия" нашриёт маркази, 2000. – 176 б.
3. Оғзаки ва график расм [Электрон ресурс] – Кириш режими: [хттпс://студопедиа.су/9_75146_словесноэ-и-графическоэ-иллюстрированиэ.хтмл](https://студопедиа.су/9_75146_словесноэ-и-графическоэ-иллюстрированиэ.хтмл) (кириш санаси: 11/01/2023).
4. Ушакова О.С. Мактабгача ёшдаги болалик даврида нутқ таълими. Мувофиқ нутқни ривожлантириш: автореферат доктор. дисс. – М., 1996. – 365 б.